

УДК 159.923.3

О. І. Крошка, асист.

ОНУ ім. І. І. Мечникова,

кафедри диференціальної і експериментальної психології

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ І СПЕЦИФІКА СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СЕБЕ

Статтю присвячено проблемі дослідження самоствавлення, яке є важливим аспектом психічного буття людини для адекватного розуміння особистості в цілому та самого процесу її самовизначення. Структура та специфіка ставлення особистості до себе і до власного "Я" впливають практично на всі аспекти поведінки людини, відіграють важливу роль в установленні міжособистісних взаємин.

Ключові слова: самосвідомість, самоствавлення, самооцінка, образ "Я", емоційно-ціннісне ставлення до себе, зміст "Я".

Однією з важливих індивідуальних властивостей людини є її ставлення до самої себе, до власних вчинків, власної особистості. У самосвідомості проявляється складна сукупність психічних процесів і станів, за допомогою яких особистість відокремлює себе з оточуючого світу, формує власне бачення світу, змінює ставлення до власного минулого, теперішнього і майбутнього.

Можна зауважити, що існує велика різноманітність понять про самоствавлення, у яких фіксується зміст цього феномена. Наукове вивчення самоствавлення як самооцінки є традиційною психологічною проблемою і не виходить за межі точки зору дослідників із часів У. Джемса [2]. Але за цей час у психологічній науці накопичено велику кількість фактів, концепцій, уявлень та експериментальних даних, які пов'язані з самооцінкою як об'єктом психологічного аналізу. Терміни, які використовують науковці для означення самоствавлення, часто свідчать про їхні теоретичні орієнтації. Це призводить до того, що деякі автори вважають симпатію основою самоствавлення, інші наполягають на тому, що самоствавлення — це, в першу чергу, усвідомлення власної цінності, яке висловлюється в почутті самоповаги.

На жаль, на сучасному рівні розвитку психології при розробленні теоретичних питань проблеми особистості далеко не завжди враховується сфера психологічних особливостей особистості, в яких відображається ставлення до себе. Мабуть, це відбувається в результаті складності і інтимності цього психологічного утворення і складності його об'єктивного дослідження. Чеснокова І. І. [11] вважає, що емоційно-ціннісне ставлення до себе виникає на основі переживань, які є необхідною умовою існування емоційно-ціннісного ставлення до себе, тому що саме через них усвідомлюється ціннісний сенс для особистості власних різних ставлень до себе, вони виступають своєрідним критерієм самоствавлення.

Відокремлення самоствавлення як самостійного об'єкта психологічного аналізу відбувається шляхом відмежування в єдиному процесі самосвідомості двох аспектів: процесу отримання знань про себе і процесу самоствавлення. Це відмежування є в певному ступені науковою абстракцією, вважає С. Р. Пантелєєв [9], тому що складно відокремити знання про себе і ставлення до себе в рамках психологічної реальності. Спроба людини охарактеризувати себе містить той чи інший оцінювальний елемент, який опосередкований нормами, критеріями і цілями, уявленнями про рівень досягнень, моральними принципами, правилами поведінки тощо. Звідси обидва ці аспекти будують цілісну Я-концепцію, яка є сукупністю всіх уявлень індивіда про себе. Описуючу складову Я-концепції називають "образом "Я" або уявленням про себе. У визначенні аспекту, пов'язаного зі ставленням до себе, має місце термінологічна невизначеність. Це і самооцінка, і самоповага, і самоприйняття, і емоційно-ціннісне ставлення до себе, і просто самоствавлення. В англомовній літературі використовуються такі терміни: self-regard (самоствавлення), self-esteem (самоповага, узагальнена самооцінка), self-feeling (самопочуття), self-love (любов до себе), self-respect (самоповага), self-acceptance (самоприйняття), self-attitude (самоствавлення, установка на себе), self-evaluation (публічна самооцінка) тощо.

Незважаючи на вказану термінологічну аморфність, існують невеликі відмінності в спробах теоретичного обґрунтування феномена самоствавлення. Але можна казати, що більшість сучасних досліджень виходить з уявлення про самоствавлення як про атитюд.

Наприклад, Куперсміт [6] називає самооцінкою ставлення індивіда про себе, яке формується поступово і проявляється як ступінь позитивного уявлення індивіда у власній самоцінності. На думку Розенберга [12], самооцінка відображає розвиток в індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери його "Я". Узагальнюючи уявлення про самооцінку, І. С. Кон [4] вважає, що вона "є загальним виміром "Я", який відображає міру прийняття або неприйняття індивідом самого себе, позитивне або негативне ставлення про себе, яке походить від сукупності окремих самооцінок".

Отже, відповідно до цих уявлень, будову самоствавлення можна відобразити наступним чином. Існує два рівні самоствавлення — рівень особистої самооцінки і рівень узагальненої самооцінки, причому основним принципом організації цих рівнів в єдину систему є інтеграція особистих самооцінок з урахуванням їхньої суб'єктивної значущості.

У ряді досліджень самоствавлення розглядається як своєрідна особистісна риса, яка мало змінюється від ситуації до ситуації і навіть від віку до віку. Але на підставі проведеного нами дослідження самоствавлення серед учнів старших класів та студентів перших курсів за допомогою опитувальника В. В. Століна [11] ми отримали результати, які свідчать, що самоствавлення, а саме його компоненти мають різні показники в різних вікових групах, а також, на нашу думку, змінюються залежно від соціальної ситуації, тобто рівень самоствавлення змінюється і відбуваються якісні зміни у структурі самоствавлення. Тому

ми отримали розбіжності між показниками компонентів самоствавлення старшокласників і студентів перших курсів. Це відбувається через виникнення головної проблемної ситуації в ранньому юнацькому віці — особистісне, життєве і професійне самовизначення. Більшість старшокласників бажає поступити до вищих навчальних закладів, тому вступ до нього — один із важливих життєвих кроків для минулих школярів. Результати проведеного нами дослідження відображено у рисунках.

Інтегральне позитивне самоствавлення

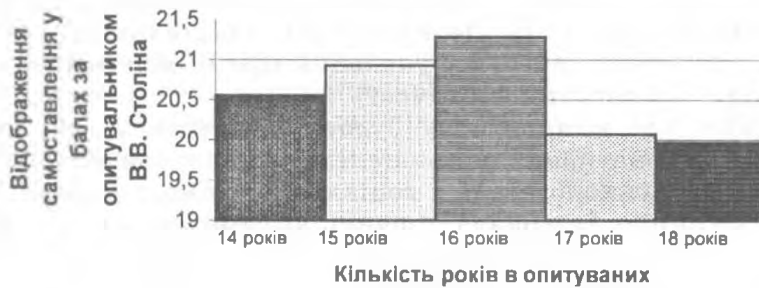

Рис. 1. Інтегральне позитивне самоствавлення

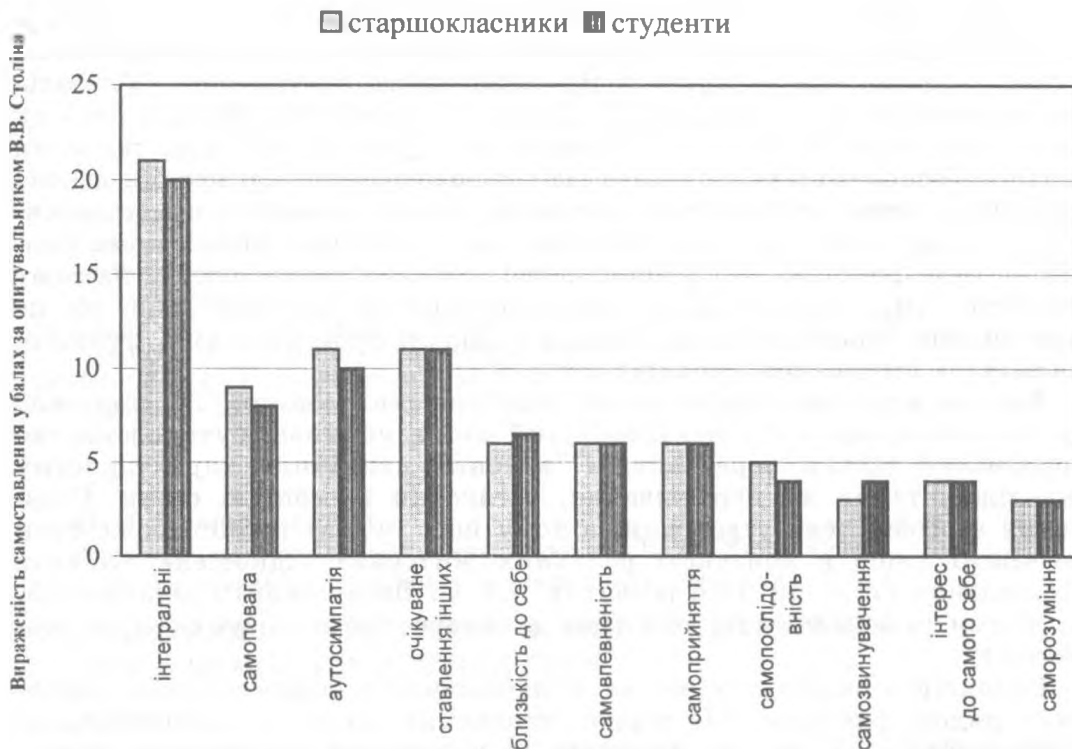

Рис. 2. Розбіжності самоствавлення та його компонентів у старшокласників та студентів

Отже, соціальна ситуація розвитку і опосередковані нею мотиви провідних діяльностей, на наш погляд, впливають на будову і зміст самоставлення.

Аналізуючи літературу за даною проблемою, ми дійшли висновку, що існує певне узагальнене самоставлення, яке є цілісним, одномірним і універсальним утворенням, яке інтегрується певним чином з особистих самооцінок і відображає ступінь позитивного ставлення індивіда до власного ставлення про себе.

На нашу думку, найбільш вдалою в рамках проблеми дослідження самоставлення на цей час у вітчизняній психології є концепція самосвідомості, запропонована В. В. Століним [11]. Загальні уявлення про самопізнання і самоставлення, які розвиваються в руслі даної концепції, спираються на ідеї А. Н. Леонтьєва [7] про діяльність, свідомість і особистість, і в першу чергу, на уявлення про особистісний зміст як одну з основних "складових свідомості".

Самоставлення має компонентну будову і містить у собі когнітивний, емоційний і конативний компоненти; має чотири виміри — біологічний, часовий, психологічний і соціальний; самоставлення виконує такі функції: функцію "дзеркала", функцію самовираження, функцію зберігання внутрішньої стабільності і континуальності "Я", функцію саморегуляції і самоконтролю, функція психологічного захисту і функцію інтракомунікації, відповідно до моделі побудови самоставлення Н. І. Сарджвеладзе [10].

Згідно з поглядами В. В. Століна можливість існування інтегрального і відносно постійного ставлення до себе притаманна самій будові самоставлення, яке як система має властивість адитивності. "Глобальне самоставлення, — пише В. В. Столін, — може бути відображено як сума емоційних компонентів. Адитивність глобального самоставлення відносно основних емоційних складових передбачає, що певний аспект ставлення може залишатися постійним, але і глобальне самоставлення — це можливо при "компенсаторному" зростанні інших компонентів — буде рости". [11] Дана модель має, на нашу думку, наукову цінність тому, що розглядає самоставлення не фрагментарно, як це притаманно більшості досліджень, а в єдності процесуальних, функціональних і змістовних аспектів.

Визначення самоставлення як відображення змісту "Я" призвело до висновку, що його психологічний зміст не може бути адекватно зрозумілий тільки через аналіз "власних психічних характеристик індивіда", таких як переживання, установки і емоційні стани. Ставлення є особистісне утворення, а тому його будову і зміст може бути розкрито лише в контексті реальних життєвих відношень суб'єкта "соціальних ситуацій його розвитку" (Л. С. Виготський) і діяльностей, за якими стоять мотиви, пов'язані з самореалізацією суб'єкта як особистості.

Складність самоставлення як психологічного феномена опосередковано рядом факторів. По-перше, ставлення до себе є інтегральною характеристикою, яка не зводиться до конкретної самооцінки. Можна сказати, що ставлення до себе є найбільш інтегральним особистісним змістом, тобто розкриття змісту самого себе можливе в аспекті влас-

них найбільш значимих діяльностей. По-друге, позитивне ставлення до себе має настільки важливе значення, що не дивні випадки, коли людина уникає актуального усвідомлення негативного ставлення до себе або не хоче виказувати його перед сторонніми. По-третє, ставлення до себе, яке є компонентом самосвідомості і "образу Я", на думку В. В. Століна, пов'язано з процесами пізнання іншої людини і стосунків із нею.

Дослідження самоствавлення важливе як для адекватного розуміння особистості в цілому, так і для вирішення проблеми особистісного і професійного самовизначення, яка в останній час займає в психології вагомe місце. Готовність до самовизначення здебільшого залежить від того, як людина ставиться до себе і усвідомлює власні здібності і можливості. Структура та специфіка ставлення особистості до власного "Я" впливають практично на всі аспекти поведінки людини, відіграють важливу роль в установленні міжособистісних стосунків, у постановці і досягненні цілей, що опосередковує актуальність дослідження самоствавлення.

Література

1. Бернс Р. Развитие "Я-концепции" и воспитание. — М.: Изд-во Педагогика, 1986. — 421 с.
2. Джеймс В. Психология. — М., 1991.
3. Диянова З. В., Щеголева Т. М. Самосознание личности. — Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1993. — 56 с.
4. Кон И. С. Психология старшеклассника. — М.: Просвещение, 1982. — 207 с.
5. Кон И. С. Социология личности. — М.: Политиздат, 1967. — 389 с.
6. Кун М., Макпартланд Т. Кто Я? // Современная зарубежная социальная психология. Тексты. — М., 1984.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
8. Пантйлеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. — 110 с.
9. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. — Тбилиси: "Мецниба", 1989.
10. Столин В. В. Самосознание личности — М.: Изд-во МГУ, 1983. — 286 с.
11. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. — М., 1981.
12. Rosenberg F. R. and Simmons R. G. Sex differences in the self-concept in adolescence. — "Sex roles", vol. 1, 1975.

О. И. Крошка, ассист.

Одесского национального университета им. И. И. Мечникова,
кафедра дифференциальной и экспериментальной психологии

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ И СПЕЦИФИКА ОТНОШЕНИЯ ЛИЧНОСТИ К СЕБЕ

Резюме

Статья посвящена проблеме исследования самоотношения, которое важно для адекватного понимания личности в целом и процесса самоопределения. Структура и специфика отношения к себе и к собственному "Я" влияют практически на все

аспекты поведения человека, играют важную роль в установлении межличностных отношений.

Ключевые слова: самосознание, самоотношение, самооценка, образ "Я", эмоционально-ценностное отношение к себе, смысл "Я".

O. Kroshka

Odessa I. I. Mechnikov National University

**THE PSYCHOLOGICAL CONTENT AND DIFFERENCE
OF SELF-ATTITUDE**

Summary

The article is devoted to the problem of investigation of self-attitude, which is important for adequate understanding of personality in whole and the process of self-determination. The specific structure of the self-attitude acts an important role in professional and fundamental self-determination and in ascertainment of private life.

Keywords: self-attitude, self-determination, self-appraisal, concept of "I", emotional-valued self-attitude, sense of "I".